

Šitokia situacija susidarė, kaip minėta, visų pirma todėl, jog patys oikonimai formavosi daugiausia po to, kai baltiškasis etnosas šiose teritorijose jau buvo išnykęs.

Kaip matome, I. Halickos knygos yra rimti moksliniai tyrinėjimai, svarbūs ne tik slavistikai, bet ir baltistikai. Norėtume kuo greičiau sulaukti veikalo, skirto Bialystoko vaivadijos likusios dalies oikonimijai. Suprantama, baltistus domina ne tik oikonimai. Daug svarbiau būtų nuodugnai ištirti šio ir gretimų regionų visą toponimiją, pirmiausia hidronimus, kurių analizė duotų nepaprastai svarbių duomenų, be kita ko, ir šio krašto seniesiems etnogenetiniams procesams rekonstruoti.

A. Vanagas

Kagaine E., Raģe S. *Ērgemes izloksnes vārdnīca*. – Rīgā, 1977, t. 1, 536 p.; t. 2 – 1978, 592 p.

Kiekvienos šnektos, tarmės leksikos sistema yra be galo sudėtinga, labai įvairiai traktuojama ir nagrinėjama. Padidėjęs tarmių niveliacijos procesas (o leksika kinta ypač greitai) daugelio pasaulio šalių kalbininkus skubina kaupti ir analizuoti dialektų faktus. Ypač daug šioje srityje yra nuveikę latvių lingvistai ir apskritai filologai. Jie sukaupe nemažai latvių šnektų medžiagos¹, išleido įvairių monografijų².

Bene didžiausią dialektologinės leksikologijos darbą yra nudirbusi latvių kalbininkė Elga Kagainė, šviesios atminties Silvijos Raģės skatinta, mokyta ir vairuota rinkti vienos vidurio latvių trijų priegaidžių šnektos faktus ir parašyti išsamų tarminį žodyną, kur atsi-

¹ Žr. Bušmane B., Kagaine E. Latviešu izlokšņu leksikas vākšana un pētīšana ZA Andreja Upīša valodas un literatūras institūtā. – Latvijas PSR Z A Vēstis, 1980, Nr. 2, p. 101–111.

² Žr. Karulis K. Latvių lingvistinė literatūra aštuntajame dešimtmetyje. – Mūsų kalba, 1979, Nr. 5, p. 45–52.

spindėtų visą kalbininkės pajėgta užfiksuoti leksika. Dabar jau turime išėjusius to darbo 2 tomus (2-asis baigiasi žodžiu *pažvadzināt*), kur pateikta tiek daug preciziškai J. Endzelyno fonetine rašyba užrašytos medžiagos, kruopščiai sutvarkytos ir suklasifikuotos. Tai milžiniškas darbas, rodantis autorės atsidavimą lingvistikai ir kantrybę. Surinkti vienai pusę milijono šnektos sakinių, surašyti juos į lapelius – sunku net įsivaizduoti. (Mes visų savo šnektų ir visų raštų turime 4 milijonų nesiekiančią kartoteką ir jau išsijuosę giriamės, o čia viena darbo pelytė sukaupe tokias atsargas! Kas yra turėjęs reikalingų su tarmių žodynais, kas yra bandęs semti kokios šnektos leksikos turtus, tas tegali gerai suvokti viso E. Kagainės ir S. Raģės darbo mastą ir didybę.)

Kiekvienas žodis, jo pateikimas rodo, kaip šiame žodyne rūpinamasi išryškinti visų leksikos vienetų konkretų vartojimą, kaip kruopščiai registruojamos perkeltinės žodžių reikšmės, frazeologizmai. Į akis krinta tik toks dalykas, kad nemaža sakinių yra lyg atsakymai į klausimus, neturi liaudies kalbai būdingo spontaniškumo, praleidimų, sintaksinių lūžių. Dialektologų darbe neįmanoma išsiversti neklausinėjus, bet šiame žodyne iš atsakinėjimo užrašytų sakinių lyg ir daugoka.

Nenuoseklumus ir faktinius žodyno netikslumus, be abejo, geriau mato latvių kalbos specialistai³, čia norėčiau pakalbėti tik vienu kitu teoriniu klausimu – dėl žodžių atrankos ir žargonizmų.

Kaip mes besisuktume, ką bedarytume, bet surinkti visą tarmės, šnektos vartojamą leksiką, užfiksuoti ją ir pateikti kokiam nors žodyne vis tiek negalėtume. Pagaliau negalime pamiršti, kad šnektos žodynas, kaip jokia kita kalbos sistema, negali būti koks nors baigtas, turintis griežtas ribas, o yra nuolat pagal poreikį papildantis naujomis sąvokomis. Gyvenimas, socialinės sąlygos taip veikia šnektų žodyną, kad

³ Žr. Reķēna A. [Rec.:] Ērgemes izloksnes vārdnīca. – Latviešu valodas jautājumi, 1978, t. 14, p. 217–223. Recenziju buvo ir periodikoje.

per keletą dešimtmečių iš kalbos gali išnykti net ištisos žodžių grupės. Greta dialektizmų nuolat vartojami bendrinės kalbos žodžiai darosi visiems įprasti, ima stumti iš vartosenos senuosius, šnektai būdingus žodžius, kurie dabar, pasmar-kėjus gyventojų migracijai iš vieno regiono į kitus, darosi visai nesuprantami net vieno ir to paties kaimo gyventojams⁴. Kartais yra sunku atskirti, kuris žodis iš seno vartojamas, kuris naujai atsiradęs.

Net išsamiajam tarminiam žodynui kar-tais reikia taikyti atrankos principą, nes dalis šnekteje pasakomų žodžių neturi vartojimo istorijos, girdimi tam tikrais atvejais (pokal-biuose su atvykusiais iš kitur, su inteligentais, valdžios atstovais ar pan.). Kiekviena šneкта leksikos dubletų turi labai daug. Šiame žodyne autorės, stengdamosi sudaryti tikrąjį šnektos vaizdą, pateikė labai daug iš bk neseniai atė-jusių žodžių (kalbos istorijai tai vertinga), bet čia per daug mirga naujųjų tarptautinių žodžių, jų iškraipymų, pvz., *absolūti* – 1, 24, *aūtō* – 1, 145, *bacilis* – 1, 145, *bañka* – 1, 154, *barometrs* – 1, 155, *biskvits* – 1, 174, *deklamācija* – 1, 255, *dekorācija* – 1, 255, *dirigeñts* – 1, 268, *džeñperis* – 1, 309, *elas-tīgs* – 1, 313, *elevatōrs* – 1, 313, *emālja* – 1, 315, *kañnevāls* – 2, 59, *koñcrets* (arī *koñ-certs*) – 2, 107, *kostīms* (ypač knyginis pasaky-mas *Ādāma kostīmā staīgā*) – 2, 109, *leikōze* – 2, 207, *limuzīns* – 2, 238, *lustra* – 2, 255, *lidmašīna* – 2, 217 ir t. t. Užuot labai rūpi-nusis tais netikraisiais tarmės žodžiais, ar ne geriau būtų sutelkti dėmesį į paveldėtąją, se-nosios kartos vartojamą leksiką, į įvairius ve-dinius (autorės yra atsisakiusios įtraukti į žo-dyną nemažai vedinių su priesagomis *-ājs, -āja, -ējs, -ēja, -tājs, -tāja, -šana*: ja tiem nav kādas no verba nozīmiēm atšķirīgas nozīmes vai ja tie neietilpst stabilajos vārdu savienoju-mos – 1, 11) ir pan. dalykus. Ši pastaba dėl gausaus iš bk atėjusių žodžių pateikimo nėra koks nedovanotinas trūkumas (jū iš tiesų tar-

⁴ Plačiau žr. Vitkauskas V. Socialinių faktorių įtaka tarminei leksikai. – LKK, 1979, t. 19, p. 111–112.

mės atstovai pavartoja), bet svarstyti-nas klausimas visiems, rašantiesiems tarminius žodynus: ar visas šnektos srautas priklauso šnektos siste-mai, ar dalis žodžių nėra vartojami atsitikti-nai ir, prof. J. Balčikonio žodžiais tariant, nėra tarmės žodžiai⁵. Nekreipiant dėmesio į skirtu-mą tarp paveldėtosios leksikos ir naujų žodžių, kartais ir atsitiktinai pavartojamų, labai išsiple-čia tarminio žodyno ribos, visi šnektos faktai, esantys dažnai nauji ir neturintys vartojimo tradicijų ir ploto, darosi vienodos reikšmės ir vertės.

Kaimo žmonių kalba yra veikiama ir miestų žargonu, įsimaišo iš kariuomenės grįžusiųjų šnektos „perliukų“. Nuo seno aiškinamasi, ar tokie žodžiai dėtini į tarminius žodynus ar ne, ar verta kreipti dėmesio į tokius kalbos „turtus“⁶. Kadangi kiekvienas žargonas yra nepatvarus, laikinas kalbinis reiškinys, lyg kokia vėjų už-nešta migla, ir neturi vartojimo izoglosos ir pastovumo, tai jo žodžių reikėtų vengti fiksuoti tarminiuose žodynuose, kaip jų nepriima joks bendrinės kalbos žodynas. Todėl kažin ar tu-rėjo būti pateikta *ču'mà* „loti daugz“ – 1, 238, *čumēt* „būt daugziem vienkopus, atrasties kustībā“ – 1, 238, *bosīks* – 1, 180, *koñbikoñms* – 2, 106, *kōrbikōrms* – 2, 106, *loderis* – 2, 244, *mačāika* – 2, 263, *na'zad* – 2, 354 ir kt. Tokių žodžių ir žodelyčių išmoksta kaimo jaunimas iš visokių nekultūringų, dažnai aso-cialių miestelėnų, išmoko to ir savo tėvus. Ne-turėdami svarbiausių požymių, būdingų dia-lektinei leksikai ir apskritai tarmės dalykams, žargonu žodžiai, taip pat visai nauji tarptauti-nių žodžių perdirbiniai nepriklauso tarmės lek-sikos sistemai, todėl, kaip yra įrodęs F. Filinas, nedėtini į tarminius žodynus⁷. Tai jau yra spe-cialių studijų, sociologinės lingvistikos dalykas.

Apskritai – „Ērgemes izloksnes vārdnī-ca“ – unikali, didžiai vertingos medžiagos lobynas. Jei kur kokia klaidelė išlenda (pvz.,

⁵ Balčikonis J. Rinktiniai raštai. – V., 1978, t. 1, p. 299.

⁶ Филин Ф. Проект „Словаря русских говоров“. – М.-Л., 1961, с. 34.

⁷ Ten pat.

aklums = *aklums* = 1, 57, *iedur* = *iedūr* — 1, 37, *balva* palikta visai be priegaidės — 1, 153), jei neiškeliamas koks tekste esamas žodis (pvz., *ėgele* iš sakinio: *Vecgada vakaruos ... bi eglite, ėgeles spēlēja* — 1, 311), tai tėra tik atsitiktiniai riktai, neišvengiami turbūt tokiuose milžiniškuose darbuose. E. Kagainės ir S. Rağės šis fundamentalus darbas neturi sau lygių baltų kalbotyroje daugeliu atžvilgių: faktų gausumu, išsamiumi vienos šnektos leksikos nagrinėjimu, kruopščiu kiekvieno žodžio stilistiniu apibrėžimu ir pan. Žodžių atranka, apie kurią čia buvo užsiminta, yra visų dialektologinės leksikografijos specialistų metai iš metų diskutuojama ir kiekvieno vis kitaip sprendžiama. Kalbamasis žodynas dėl žodžių neatrankos, man rodos, labai plečiasi: charakteringi šnektos faktai tiesiog skęsta visuotinai vartojamų ar iškreiptų žodžių sraute. Iš savo darbo kiekvienas žinome, kad net patys šnektų atstovai, duomenų pateikėjai vienus žodžius laiko kaip ir proginiais, sakomais tarsi žaidžiant, o kitus nuo amžių vartojamais. Štai tyrinėjant Švendubrės kaimo šnektą (prie Druskininkų), sudarinėjant jos žodyno kartoteką, ko tik nebuvo galima išgirsti (studentai ir užrašė). Vietoj nuo amžių ten vartotų žodžių *spalgenos*, *tikriniai*, *epušė*, *kapinynas*, *klonis* (*grābas*), *skujinė*, *stōvai*, *targytis*, *vaimėtis*, *sodžiūs* ir t. t. net labai seni šnektos atstovai, norėdami būti svetimmo žmogaus suprasti, pasako *spanguolės* (pakeičia kirčio vietą), *baravėkai*, *drebulė*, *kapal* (*kāpinės*), *duobė*, *šluota*, *stāklės*, *kratyti* (kojas, rankas), *vaidėntis*, *kāimas* ir kt. Su tokiu

reiškiniu Lietuvoje susiduria kiekvienas dialektologas⁸, o kaip žinoma iš pokalbių su kolegomis latviais, — taip pat ir jų krašte. Tarmės atstovų šnektos faktų dalis nėra tarmės nuosavybė.

Kelios čia pasakytos nereikšmingos pastabėlės nė iš tolo negali mesti kokio nors šešėlio šitam puikiam latvių filologijos veikalui, iškiliam latvių tarmių paminklui. Tegu tik autorė (deja, likusi viena po S. Rağės ankstyvos mirties) nepritrūksta ištvermės ir kantrybės privaryti šį darbą iki galo.

Apskritai latvių kalbininkų užmojai rinkti, skelbti ir tyrinėti tarmių leksiką⁹ yra ypač įsidėmėtini mums, lietuviams, visiškai ramiai palikusiems šį svarbų, brangų ir sunkų kalbos darbo barą pavieniams entuziastams ir studentams.

V. Vitkauskas

⁸ Apie analogiškus žemaičių šnektų atvejus ir pavyzdžius žr. Vitkauskas V. Op. cit., p. 112–114.

⁹ Bušmane B., Kagaine E. Op. cit., p. 101–111. (Išspausdintas net žemėlapis, kur parodoma, kiek tūkstančių žodžių iš kokios šnektos yra užrašyta.)

„Baltistica“, XVI(2), p. 182 straipsnio antrašte reikia skaityti: „KELI ŽODŽIAI DĖL *nūbangų*, *prỹdo*, *prỹkarklio*...“. To paties puslapio 4-oje eilutėje iš apačios vietoje „taip pat jo“ skaityti: „Vitkauskas V.“